

Mei 1938: joodse vluchtelingen 'ongewenste elementen'

Vooroorlogs vluchtelingenbeleid niet

Op vrijdag 8 januari presenteerden acht organisaties, - waaronder de Vereniging VluchtelingenWerk en Amnesty International - hun plannen voor een omvangrijke voorlichtingscampagne over vluchtelingen in Nederland. Een van de sprekers was Herman Bleich, journalist en correspondent van een aantal buitenlandse kranten. Bleich vluchtte in 1938 naar Nederland.

Volgende maand is het vijftig jaar geleden dat de minister van Justitie joodse vluchtelingen 'ongewenste elementen' noemde, die 'geweerd moesten worden'. Hoeveel is er eigenlijk veranderd?

In totaal hebben vanaf januari 1933, het moment dat Hitler aan de macht kwam, naar schatting 40.000 Duits-joodse vluchtelingen de grens met Nederland gepasseerd. Zij zijn door de Nederlandse overheid bepaald niet hartelijk ontvangen. Hoe scherper de jodenvervolgung in Duitsland, hoe stringenter en onmogelijker werd het toelatingsbeleid van de Nederlandse regering.

Aanvankelijk was Herman Bleich na Hitler's machts-overname uitgeweken naar Wenen en vervolgens naar Praag. Toen de dreiging van de Duitsers ook daar te groot werd vluchtte hij met zijn gezin in 1938 naar Nederland, waar hij zich bij zijn oudste zuster en haar man voegde, die in 1933 rechtstreeks vanuit Berlijn naar Nederland waren gevlucht.

Herman Bleich: 'Uit eigen ervaring kan ik zeggen dat het politieke klimaat in Nederland niet aangenaam was. De regering Colijn deed alle mogelijke en onmogelijke

ke moeite om het buurland te vriend te houden. Op scherpe kritiek tegen Hitler stonden sancties vanwege belediging van een bevriend staatshoofd. In ondernemingskringen bestond openlijke waardering voor de economische opbouw van Hitler-Duitsland.

Vluchtelingen, voor zover ze al toegelaten werden in Nederland, leefden in een volstrekt rechteloze positie. Er was een strikt verbod om werk te verrichten, je moest je regelmatig bij de politie melden, 'verdachte' personen werden gecontroleerd en de woningen waar vluchtelingen verbleven werden doorzocht. Mijn nichtje ging hier naar de kleuterschool en ik haalde haar iedere dag op. Op een dag werd ik plotseling door rechercheurs aangehouden, die omdat zij mij elke dag in dezelfde straat zagen lopen het vermoeden hadden dat ik werkte, wat dus verboden was. Dan moest je mee naar het bureau en werd je ondervraagd, dat soort dingen

gebeurde regelmatig.' Herman Bleich somt de trieste feiten van het vooroorlogse vluchtelingenbeleid nog eens op: 'In januari 1934 waren er officieel in Nederland 4200 vluchtelingen geregistreerd. De minister van Justitie in het toenmalige kabinet Colijn, Van Schaik, vond het gevaarlijk als er veel vluchtelingen zouden worden toegelaten. Hij stelde dan ook de vraag aan de orde of de aanwezige vluchtelingen niet gedwongen konden worden om weer te vertrekken. Zij waren immers een politiek gevaar wiens aanwezigheid in de verhouding met onze oosterburen steeds bezwaarlijker zou kunnen worden. Desalniettemin hield de vluchtelingenstroom aan. In Hellevoetsluis, Veenhuizen, Hoek van Holland en op andere plaatsen werden kampen ingericht om hen op te vangen. Men kreeg 40 cent zakgeld per dag. Op 1 maart 1935 verklaarde dezelfde Van Schaik dat het regime in de interneringskampen niet de animo mag opwekken om maar zo lang mogelijk te blijven. De betrokkenen moeten een stimulans hebben om zo spoedig mogelijk uit Nederland te verdwijnen. Met andere woorden het regime moet hard zijn, niet uitnodigend en beperkend. Iemand die vijf minuten te laat binnen kwam, kreeg voor straf veertien dagen huisarrest. De post werd gecensureerd. Het gewaarborgde briefgeheim werd aan de laars gelapt. Maar toen daarover in de Tweede kamer door de so-

cialist Donker vragen werden gesteld beriep de regering zich op hogere belangen.'

Levensgevaar

Hoewel de grens eigenlijk al vanaf 1934 gesloten was, kwam het absolute dieptepunt van het vooroorlogse beleid in 1938. Het jaar van de 'Anschluss' van Oostenrijk, het jaar van de Kristallnacht in Duitsland, het jaar dat vele duizenden joden Duitsland probeerden te ontvluchten. Herman Bleich: 'Op 7 mei 1938 gaf Goseling, minister van Justitie in het vierde kabinet Colijn, een verordening uit waarin met onmiddellijke ingang een vluchteling als een "ongewenst element" werd bestempeld. Vluchtelingen moesten aan de grens geweerd worden indien in het binnenland aangetroffen onverwijd over de grens worden gezet. Uitdrukkelijk werd er op gewezen dat ook het bezit van voldoende financiële middelen geen reden mocht zijn om een vluchteling een verblijf in Nederland toe te staan. Alleen in het geval waarin er levensgevaar zou kunnen bestaan, moest de minister een beslissing nemen. En toen de vluchtelingencomité's erop wezen dat de mensen die teruggestuurd zouden worden in een concentratiekamp terecht kwamen, zei Goseling dat een concentratiekamp geen levensgevaar met zich meebracht. Het is misschien de ironie van de geschiedenis, ik zeg dat zonder leedvermaak, dat Goseling zelf in de oorlog in

van antisemitisme

Westerbork, mede gefinancierd door bijdragen van Nederlandse joden

een concentratiekamp is overleden.'

'In deze sfeer leefde men als vluchteling, onrustig, met knagende onzekerheid, welke nieuwe bepalingen komen er, mag men blijven, moet men het land uit, waarheen dan?

Typerend voor de omgang met de vluchtelingen was het inrichten van een nieuw kamp aan het einde van de jaren dertig, waar nieuwe vluchtelingen zouden worden ondergebracht. Men koos voor een afgelegen troosteloos stuk Nederland, dat zich bovendien gevaarlijk dichtbij de grens met Duitsland bevond. Dat kamp werd Westerbork. De Nederlandse regering stelde er geen stuiver voor beschikking. Het geld moest via collectes bijeengebracht wor-

den. door het Hulpcomité voor Joodse vluchtelingen, collectes waaraan ontzettend veel Nederlandse joden geld gegeven hebben. Niet wetend dat ze daarmee de barakken financierden, waarin veel van hen later zelf terecht kwamen. Vanuit hetzelfde kamp Westerbork zijn namelijk tijdens de bezetting meer dan honderd-duizend joden naar de gaskamers vervoerd. Elke dinsdagochtend vertrok vanuit Westerbork de trein naar Auschwitz.'

Ueberfremdung

'Overigens moet je heel nadrukkelijk een onderscheid maken tussen het officiële beleid van de regering en de houding van het volk. Dat is een wereld van verschil. Het Nederlandse volk heeft de

joodse vluchtelingen in de jaren voor de oorlog en vooral ook tijdens de oorlog met veel solidariteit onthaald, maar die houding was in het officiële vluchtelingenbeleid niet te bespeuren.

Integendeel, de regering Colijn ging er niet alleen van uit dat de vluchtelingen een bedreiging vormde voor de Nederlandse economie, maar er was ook een mentaliteit dat vluchtelingen de Nederlandse samenleving in gevaar zouden brengen, de angst voor "Ueberfremdung". Colijn stelde het zelfs zo voor dat het weren van vluchtelingen in het belang van de Nederlandse joden zou zijn, omdat anders ook in Nederland het anti-semitisme zou toenemen. Het Nederlandse beleid was zeker

niet vrij van anti-joodse sentimenten.

Zo heeft bijvoorbeeld tijdens de eerste wereldoorlog het überfremdungsargument nooit een rol gespeeld, terwijl er maar liefst 100.000 Belgische vluchtelingen naar Nederland kwamen.'

'Nederland heeft in de vooroorlogse jaren absoluut geen goede uitzondering gevormd in Europa, ondanks de reputatie van tolerantie en gastvrijheid. Dat klopt alleen maar als je denkt aan de Hugenoten, maar dat waren geen arme mensen, of de Portugese joden, die brachten kennis en economische mogelijkheden mee. Maar als het er op aankomt om berooide joden uit Duitsland, of nu Tamils of zigeuners, waar blijft dan die traditie van gastvrijheid en tolerantie, die zoveel bezongen wordt? Mij bekruipt het trieste gevoel, dat er eigenlijk niets nieuws onder de zon is, vroeger waren het de joodse vluchtelingen uit Duitsland, nu zijn het andere categorieën, die hard worden aangepakt met vaak vergelijkbare argumenten. Dat zijn altijd woorden, die voor mij eenvoudig geen waarde hebben. Ik denk dan: er is niets geleerd en alles is weer vergeten.' Vergeten is iets dat voor Herman Bleich niet is weggelegd. Integendeel zelfs. Over zijn eigen herinneringen meldt hij: 'Die gaan nooit over, die blijven bij je. Men zegt wel dat de tijd de wonden zou helen, dat is niet waar, de tijd maakt het alleen maar zwaarder.'

Jos van der Lans